

Ivan Janez Štuhec

Ob rob zadnjim petdesetim letom teološkega študija v Mariboru

On the Sidelines of the Last Fifty Years of Theology Study in Maribor

Povzetek: Ta esej postavi obnovljene začetke študija teologije na Enoti v Mariboru kot delu Teološke fakultete, ki je po letu 1990 postala del Univerze v Ljubljani, v kontekst leta 1968. Koncilski prenovi Cerkve predani teologi so se razdelili ob reviji *Znamenje* in naslovnem škofu Grmiču. Marksistični ideologiji in komunističnemu režimu zvesti duhovniki so odločilno vplivali na vseslovenske razmere in na usodne odločitve v času okupacije in revolucije. Temeljita znanstvenokritična predstavitev tega časa in njegovih protagonistov še čaka na obdelavo. Študij teologije je v slovenskih razmerah marginaliziran, vprašanja religij in Boga pa postajajo vse bolj aktualna.¹

Ključne besede: koncil, marksizem, *aggiornamento*, dialog, Cerkve, V. Grmič, teologija, Maribor

Summary: *This essay puts the restored origins of the theology study at the Unit in Maribor as a part of the Faculty of Theology, which became a part of the University of Ljubljana after 1990, in the context of the year 1968. Theologians, dedicated to the Council renewal of the Church, split up at the journal Znamenje and titular bishop Grmič. Priests, loyal to the Marxist ideology and the communist regime, influenced decisively the Pan-Slovenian situation and the fatal decisions in times of the occupation and revolution. A thorough scientific and critical examination of that period and its protagonists has yet to be conducted. In Slovenian circumstances, the study of theology is marginalised, but the issues of religions and God are becoming increasingly relevant.*

Key words: *Council, Marxism, aggiornamento, Dialogue, Church, V. Grmič, Theology, Maribor*

¹ Članek je rezultat dela v raziskovalnem programu *Etično-religiozni temelji in perspektive družbe ter religiozija v kontekstu sodobne edukacije in nasilje* (P6-0269), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Uvod

V tem eseju se želim dotakniti nekaterih ključnih trenutkov v zgodovini mariborskega bogoslovja v zadnjih petdesetih letih, ki pa imajo svoje začetke že pred drugo svetovno vojno. Vprašanje vloge in pomena bogoslovja in teološkega študija v Mariboru kliče po temeljiti zgodovinski raziskavi, saj so nekateri duhovniki ali nekdanji bogoslovci, kasnejši laiki, odigrali ključne vloge v slovenskem političnem katolicizmu. Zgodovinsko nepojasnjene in nerazčiščene vloge posameznikov ostajajo humus za zmedenost kristjanov v aktualnih političnih in družbenih razmerah.

1. Mednarodni kulturni in cerkveni kontekst

Praznovanje 50-letnice obnovljenega študija teologije v Mariboru je priložnost za ovrednotenje obdobja, ki sovpada s pomembnimi zgodovinskimi premiki v Evropi in v Cerkvi. Leto 1968 velja kot leto preloma v obdobju po drugi svetovni vojni. Mlada, predvsem študentska generacija se je na zahodu takrat na dva bloka razdeljene Evrope uprla obstoječim strukturam in institucijam. Govorimo tudi o času seksualne revolucije, ko so se podirali vsi tabuji in ko je hipijevska generacija hotela zahodno, vse bolj potrošniško kulturo vrniti nazaj v čas pred industrijsko in tehnološko obdobje. V čas nekakšnega prazivornega človeštva, lahko rečemo tudi primitivnega načina življenja. Ta kulturni upor je le bežno oplazil vzhodni del Evrope, ki je bil pod komunistično diktaturo. Študentski protesti v takratni Jugoslaviji in drugih komunističnih deželah so bili s silo zatrti. V Sloveniji je bilo nekaj poskusov ustanavljanja komun (kipar Marko Pogačnik), ki pa so v desetih letih praktično izzvenele. Vsekakor pa je imel zahodni protestniški val več vpliva na Slovenijo kot na druge komunistične države, ker smo geografsko najbližji zahodni Evropi. Tudi v celotni Jugoslaviji je prišlo do določene ideološke otoplitve, ki je trajala do leta 1975, ko je Tito s svojim zadnjim pismom zaustavil vse t. i. protirevolucionarne sile. V tem času smo Slovenci sorazmerno prosto prestopali meje, če smo razpolagali s potnim listom.

V Katoliški cerkvi se je zaključil drugi vatikanski koncil, ki je predstavljal veliko spremembo na vseh področjih cerkvenega delovanja, ne samo na liturgičnem, ko se je ukinila latinska maša in uvedla liturgija v domačem

jeziku. Magični besedi koncila sta postali *aggiornamento* – prilagoditev/posodobitev in dialog. Cerkev se je odprla sodobnemu svetu in vstopila z njim v dialog, saj je tudi v moderni dobi prepoznala znamenja časov, ki jih je treba upoštevati pri svojem delovanju. Seveda se je *aggiornamento* različno razumel in je tudi imel različne posledice. Nekateri so ga razumeli kot kritično odprtost Cerkve do sodobnega sveta, drugi pa kot njeno prilagajanje sodobnemu svetu. Na področju teologije je to pomenilo razhajanje med tistimi, ki so vztrajali pri neosholastičnih in s tem določenih tomističnih izhodiščih, in onimi, ki so zahtevali paradigmatski preobrat v teologiji, ki se mora nasloniti na nove filozofske tokove. Prvi so s težavo opuščali dotakratno trdno teološko zgradbo, ker so imeli občutek, da se vse podira in da ne velja nič več, kar je veljalo skozi stoletja. Drugi pa so tudi nekritično sprejemali vse bolj individualistične in enostranske filozofske nastavke za teološko refleksijo.

2. Odgovor na zahteve drugega vatikanskega koncila

Koncil je teologijo postavil pred novo zahtevo, da se mora vrniti nazaj k virom: Svetemu pismu in cerkvenim očetom. Slednje pa je terjalo bistveno več časa in temeljitega študija kakor navezovanje teološke misli na modne krike filozofskih ali celo ideoloških izhodišč. Najprej sta bili izzvani biblicistika in patristika. Predpogoj za obe pa je bilo poznavanje starih, že mrtvih jezikov in kultur. Okolja, ki teh jezikovnih kultur niso gojila, so bila prikrajšana za dostop do virov, kar lahko trdimo tudi za naše slovensko teološko okolje, ki še danes nima na razpolago patrističnih del in Tomaževe *Summa theologiae* v slovenskem jeziku.

Vsekakor smo šli v korak s časom na področju prevajanja Svetega pisma iz izvirnih jezikov, kar je zasluga vseh prevajalcev na čelu z dr. Jožetom Krašovcem, ki se je prav v tistem času posvetil študiju biblicistike in doktoriral na Papeškem bibličnem inštitutu. Študentje teologije so bili tako na Teološki fakulteti v zgodnjih sedemdesetih letih prejšnjega stoletja deležni sodobne, tekstno kritične razlage Svetega pisma. Prav tako je zapihal nov in svež veter na polju filozofije, še posebej kritičnega soočanja z marksizmom po zaslugi dr. Antona Stresa, ki je prihajal iz Pariza, kjer se je v živo soočal z idejami revolucionarnega leta 1968. Pred njim je francoskega svobodnega duha na Teološko fakulteto prinesel dr. Franc Rode, ki je pri predmetu osnovno bogoslovje imel idealno možnost za soočenje teološke misli s sodobno kulturo.

Prihod mladih profesorjev iz tujine in oživitve teološkega študija v Mariboru tako časovno sovpadata. Rezultat teh dejstev je bila tudi nova revija *Znamenje*, okrog katere so se na začetku povezali vsi teologi, ki so imeli za cilj obnovo in prenavo teološke misli ter Cerkve na Slovenskem. V to skupino so kot osrednji promotorji mariborskega oddelka teologije spadali pomožni škof dr. Vekoslav Grmič, dr. Jože Rajhman, dr. Rafko Vodeb, dr. Stefan Steiner, dr. Stanko Janežič, dr. Stanko Ojnik, dr. Franc Plemenitaš in mlajši, ki so počasi prihajali s študija v Rimu ali od drugod. V začetku nastanka revije *Znamenje* je povojna generacija teologov in filozofov videla skupni imenovalec v koncilski prenovi Cerkve. A kmalu je prišlo do razhajanj, predvsem na področju ekleziologije in pri razumevanju dialoga s takratno komunistično oblastjo.

3. Sporna vloga naslovnega škofa Vekoslava Grmiča

Duhovi so se ob reviji razdelili in *Znamenje* je postopoma postalo revija, v kateri so se prepoznali predvsem teologi z mariborskega oddelka Teološke fakultete pod dominantnim vodstvom pomožnega škofa Grmiča. Škof Grmič in takratne politične oblasti so upali, da bo on naslednik pokojnega škofa Maksimilijana Držičnika. Sveti sedež je z odločitvijo čakal, ker so v Rim potovale tudi informacije, ki so nasprotovale Grmiču kot potencialnemu ordinariju. Vmes sta umrla papež Pavel VI. in Janez Pavel I. Za njima je prišel Poljak, Janez Pavel II. Hitro je prišlo do spremembe vatikanske zunanje politike, ki se je od t. i. »ostpolitik«, kar je pomenilo odprt dialog s komunističnimi režimi, spremenila v podporo disidentskim in reformatorskim skupinam, ki so posebej na Poljskem pod imenom »Solidarnošč« resno načele takratni sovjetski režim. Janez Pavel II. in škof Grmič seveda nista bila na isti valovni dolžini, in tako je bil za mariborskega ordinarija imenovan dr. Franc Kramberger. Ljerka Bizilj je v svoji knjigi *Cerkev v policijskih arhivih* ob imenovanju Krambergerja iz zapisa, najdenega v arhivih, objavila odlomek, kjer je med drugim rečeno: »O imenovanju se je tovariš Ribičič pogovarjal s škofom Grmičem, ki je razočaran in ne bo sprejel niti vloge pomožnega škofa, kar mu ponuja novoimenovani. Grmič je tudi ogorčen nad načinom obveščanja, saj se ni z njim nihče pogovarjal.« (Bizilj 1991, 22–23) O vlogi škofa Grmiča in njegovem odnosu do oblasti bo treba opraviti temeljito raziskavo, saj je arhivskega gradiva na to temo kar nekaj. Še posebej so zanimivi zapiski t. i. minikoordinacije, katere člana sta bila od začetka

Milan Kučan in tajnik ter zapisnikar Primož Hainz, še vedno aktiven politik DESUSA. Grmič je tej skupini poročal o svojem gledanju na notranje cerkvene razmere in na odnos do socialistične družbe.

Z neimenovanjem Grmiča za mariborskega ordinarija sta se njegov vpliv in vloga zmanjšala. V osemdesetih letih, ko je bilo jasno, da se komunistični družbeni red podira, se je Grmič aktivno vključil v politično življenje do te mere, da je postal član republiške skupščine. Zanimiva je tudi podrobnost ob prizadevanju nadškofa Šuštarja sredi osemdesetih let za priznanje božiča kot državnega praznika in dela prostega dne. Biziljeva ugotavlja, da je »bitka za božič bila izjemno zapletena in se je na koncu prenesla v Socialistično zvezo [...], čeprav je bila druga polovica osemdesetih let še vedno čas partijske oblasti in brez njenega pečata božiča ne bi bilo [...] Ko je v slovenskih vrhovih 'padla' odločitev za božič, tega ni vedel samo en član verskega sveta pri Socialistični zvezi: dr. Vekoslav Grmič. K razpravi se je javil prvi in bil proti, vsi drugi so bili za.« (Bizilj 1991, 63)

To je samo en utrinek, ki nekaj pove o tem, kako so dejansko Grmiča izkoristili, dokler so ga potrebovali. Ko pa jim ni bil več potreben, ga niti informirali niso. On sam je do konca zagovarjal svojo pripadnost socializmu, a so ga postopoma zapuščali vsi njegovi najtesnejši sopotniki. Verjetno je bilo najbolj boleče razhajanje z dolgoletnim najtesnejšim prijateljem in sodelavcem dr. Rajhmanom, ki je v *Zborniku ob 750-letnici Mariborske škofije* napisal pregledni članek o mariborskem bogoslovju ter ga zaključil v duhu, ki je v bogoslovju vladal od leta 1968 pa vse do začetka osemdesetih let: »Slomškov duh je prav tako prisoten v 'tem' bogoslovju, kot je bil v sedemdesetih letih 'prve dobe' (do 1929), v desetih letih 'druge' (1929–41) in v dvajsetih letih 'tretje dobe' (1945–1968). Če smo z l. 1968 začeli novo, 'četrto' dobo, moremo reči, da je v njej dobilo mariborsko bogoslovje, predvsem po zaslugi svojega rektorja pom. škofa dr. V. Grmiča, povsem koncilski značaj. To pa tudi pomeni, da se bogoslovci ne odtujujejo tistim, iz katerih srede so prišli, temveč skušajo tudi v poznejšem delu biti zvesti svojim, gredo z njimi in pomagajo graditi novo družbo na socialističnih temeljih. Takšen duh ne nasprotuje tistemu Slomškovega idealu, ki je v njegovem času postal ideal tudi njegovih bogoslovcev: 'iz ljudstva za ljudstvo'.« (Rajhman 1978, 43)

Ta Rajhmanov zaključek zgovorno priča o idejni smeri, ki je vladala v mariborskem bogoslovju pod Grmičevim vodstvom, in o tem, kaj se je zdelo pomembno izpostaviti nasproti tistih, ki so bili do te linije kritični. Dejansko je namreč Rajhmanova misel skušala vzpostaviti kontinuiteto do Slomška kot apologijo stanja v bogoslovju.

Poleg Rajhmana je Grmiča v poznih osemdesetih letih zapustil tudi Rafko Vodeb, ki se je navdušil nad karizmatičnim gibanjem in se v svojem zadnjem življenjskem obdobju ukvarjal predvsem z duhovnostjo. Še posebej po družbenih spremembah v devetdesetih letih prejšnjega stoletja je »družba na socialističnih temeljih« izgubila sleherno verodostojnost in duh mariborskega bogoslovja iz »četrt« dobe je vse bolj bledel in nazadnje izpuhtel. Edini, ki je še ostal od nosilne garniture tega obdobja, je bil dr. Janežič, ki pa je vse svoje življenje posvečal ekumenizmu in literaturi.

4. Konec marksistično obarvanega obdobja

Ko se je Grmič kot profesor na Teološki fakulteti upokojil, se je tako zaključilo neko obdobje, katerega začetke smemo postaviti v čas med obema vojnama, ko je dr. Stanko Cajnkar okrog sebe zbiral bogoslovce v »marksističnem krožku«. Iz tega so izšli pomembni teologi in laiki, med njimi najbolj znana dr. Anton Trstenjak in Edvard Kocbek, ki sta pomembno zaznamovala slovensko družbo in Cerkev prav na relaciji kristjani – marksisti oz. komunisti. Cajnkar je igral pomembno vlogo pri ustanavljanju Ciril-Methodijskega duhovniškega društva, ki je imelo za svoj cilj izgradnjo socializma in distanco do cerkvene hierarhije. Društvo je predvsem razdelilo slovenske klerike med zagovornike novega družbenega reda in njegove stalne sovražnike. Vsekakor pa Cajnkar ni bil za odcepitev od Rima, kar so želeli komunisti, ampak mu je s svojim položajem in s pomočjo somišljenikov uspelo ohraniti Teološko fakulteto kot edino cerkveno izobraževalno ustanovo po drugi svetovni vojni. Ta t. i. *modus vivendi* med komunistično Jugoslavijo in Katoliško cerkvijo je bil v Sloveniji najbolj zategel in radikalen. V nobeni drugi takratni jugoslovanski republiki partija ni tako radikalno počistila s cerkvenimi ustanovami kot v Sloveniji. A zgodovino Teološke fakultete in njenih profesorjev v 20. stoletju bo treba še napisati. In v tej zgodovini bo mariborski del gotovo izpostavljen kot družbeno promarksistično in socialistično naravnano.

Povedano pa ne zmanjša tudi tistih pozitivnih vidikov, ki jih lahko prepoznamo pri večini profesorjev in kasneje profesorice, ki so prihajali iz vzhodnega dela Slovenije. Izkaže se, da so bili vsi po vrsti odprti duhu drugega vatikanskega koncila, da so izjemno hitro uresničili koncilске smernice na liturgičnem področju in da Štajerska praktično ne pozna notranjega cerkvenega gibanja, ki bi dišalo po najbolj gorečih nasprotnikih drugega vatikanskega koncila, razen nekaterih posameznikov brez večjega vpliva. Kar zadeva profesorski zbor, ki je začel predavati v devetdesetih letih prejšnjega stoletja na Teološki fakulteti v Ljubljani in v Enoti v Mariboru, ni bilo več zaznati, da gre za kakršnakoli ideološka razhajanja in te vrste polarizacijo med »naprednim« Mariborom in »konzervativno« Ljubljano.

Devetdeseta leta so prinesla kadrovske pomladitev in povečanje števila laičnih študentov na obeh koncih. Politično zatrtje verskega pouka v slovenskih šolah in sistematično izrivanje diplomantov teologije iz seznamov tistih poklicev, ki bi jih ti lahko opravljali, je pripeljalo v nezavidljiv položaj študij teologije v celoti, s tem pa tudi mariborsko bogoslovje, ki se je ponovno združilo z ljubljanskim, in enoto Teološke fakultete v Mariboru, ki se sooča z nizkim vpisom na program Teoloških in religijskih študij. Ko se vprašanje religije vrača v Evropo z migrantskim in begunskim valom, s prihodom islama v vse evropske države, se slovenska država in njena levoliberalna politična elita obnašata, kot da religiologija in teologija nista relevantni vedi za sodobni čas. Teološka in religijska neizobraženost in nerazgledanost ustvarjata široko polje za predsodke in nestrpnosti. Očitno pa je v interesu dela slovenske politike, da je tako, ker je neuko ljudstvo vedno lažje manipulirati kakor tiste, ki kaj vedo. Ker Bog ni mrtev, tudi teologija ne bo usahnila. To ni upanje, ki zadnje umira, ampak dejstvo, ki se mu nihče ne more izogniti.

Sklep

Študij teologije na teritoriju mariborske nadškofije sega nazaj v benediktinske in jezuitske čase, ko so ti redovi imeli svoje šole. S prenosom škofijskega sedeža v Maribor je Slomšek 14. oktobra 1859 slovesno odprl novo akademsko leto in postavil temelje za visokošolski študij v Mariboru. Dve svetovni vojni in ideološki pretresi v dvajsetem stoletju so močno zaznamovali bogoslovje in študij teologije v Mariboru. Tudi po drugi svetovni vojni se protagonisti teološkega študija niso mogli

izogniti ideološkimi delitvam, ki niso zaznamovale samo družbe, ampak tudi Cerkev. Politični katolicizem na Štajerskem je ujet v zanimivo kontradikcijo, ki jo posebejata Korošec in Grmič, oba doma od Svetega Jurija v Slovenskih goricah. Če dodamo še tretjega, rojaka Edvarda Kocbeka, dobimo skorajda celotno sliko slovenske politične scene dvajsetega stoletja.

Reference

- Bizilj, Ljerka.** 1991. *Cerkev v policijskih arhivih*. Ljubljana: samozaložba.
- Štuhec, Ivan J.** 2005. Burna in izjemna leta. V: *Letopis mariborske škofije, Slomškovo zbornik*, 39–37. Maribor: Slomškova založba.
- — —. 2002. *Cerkev po letu devetdeset*. V: Metod Benedik, ur. *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*, 543–557. Ljubljana: Družina.
- Rajhman, Jože.** 1978. Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije. V: Anton Ožinger, ur. *Zbornik ob 750-letnici Mariborske škofije 1228-1978*, 543–557. Maribor: Mariborski škofijski ordinariat.
- Ožinger, Anton,** ur. 1978. *Zbornik ob 750-letnici Mariborske škofije 1228–1978*. Maribor: Mariborski škofijski ordinariat.